

Welkom in Nederland?

Het Nederlandse vluchtelingenbeleid van 1938, 1956 en 1975 nader bekeken.

Door: Aniek Koman
Studentnummer: 4077687
Datum: 27 maart 2016
Vak: Bachelorscriptie geschiedenis
Begeleider: dr. G. von Frijtag Drabbe Kunzel

Universiteit Utrecht

Inhoudsopgave

1. Inleiding	pagina 2
2. Het vreemdelingenbeleid in 1938	pagina 7
<u>2.1 Aanloop naar het besluit</u>	pagina 8
<u>2.2 Het besluit</u>	pagina 7
<u>2.3 Uitleg over het besluit</u>	pagina 10
3. Het vreemdelingenbeleid in 1956	pagina 12
<u>3.1 Aanloop naar het besluit</u>	pagina 12
<u>3.2 Het besluit</u>	pagina 13
<u>3.3 Uitleg over het besluit</u>	pagina 14
4. Het vreemdelingenbeleid in 1975	pagina 16
<u>4.1 Aanloop naar het besluit</u>	pagina 18
<u>4.2 Het besluit</u>	pagina 19
<u>4.3 Uitleg over het besluit</u>	pagina 20
5. Conclusie	pagina 22
6. Bibliografie	pagina 25
<u>Bronnenlijst</u>	pagina 26

1. Inleiding

‘Quel autre pays ou l’on puisse jouir d’une liberté si entière.’ Dit plaquette hangt aan de muur van het huis in Amsterdam waar filosoof René Decartes verbleef tijdens de zomer van 1634. ‘In welk ander land kan men genieten van een zo totale vrijheid.’ Tolerantie en gastvrijheid zijn aspecten waar veel Nederlanders trots op zijn, maar de laatste jaren groeit het besef dat deze woorden misschien niet meer zo bij Nederland passen als dat wij denken. Vreemdelingen zijn in de afgelopen eeuw lang niet altijd meer zo welkom geweest als in de tijd waarin Decartes leefde.

De afgelopen tachtig jaar zijn verschillende vluchtelingengroeperingen naar Nederland getrokken. Vluchtelingenproblematiek is namelijk iets van alle tijden en ook in de huidige debatten zien we terug hoe complex het is voor de regering om tot een passend beleid te komen. Voor mij is dit een reden om te onderzoeken wat er speelde rondom het vluchtelingenvraagstuk bij eerdere toestromen van vluchtelingen. Want niet alleen de vraag of je iets kunt leren van geschiedenis is belangrijk in het historisch debat, maar ook of er daadwerkelijk van de geschiedenis geleerd is.

In deze scriptie concentreer ik mij op drie eerdere periodes in de Nederlandse geschiedenis waarin de Nederlandse regering geconfronteerd werd met een plotselinge toename van het aantal vluchtelingen naar Nederland, wat leidde tot acute vragen met betrekking tot het bestaande nationale vluchtelingenbeleid. Ten eerste kijk ik naar het beleid in 1938, opgesteld door minister van Justitie C. Goseling, toen besloten werd dat Nederland voortaan haar grenzen zou sluiten voor de komst van (voornamelijk) joodse vluchtelingen uit Nazi-Duitsland. Ten tweede kijk ik naar het beleid in 1956, toen duizenden Hongaarse vluchtelingen naar Nederland trokken. Deze vluchtelingenstroom vond plaats midden in de Koude Oorlog, maar ook de Tweede Wereldoorlog lag nog vers in het geheugen. Dit waren omstandigheden die het beleid, opgesteld door minister-president W. Drees, wellicht sterk beïnvloedden. Als laatste kijk ik naar het jaar 1975, toen 220.000 Vietnamezen op de vlucht waren geslagen nadat Hanoi in handen was gevallen van de Communistische Partij van Vietnam. In alle drie de gevallen stroomden mensen naar Nederland toe, op de vlucht voor dictatoriale regimes. Daarbij werd de Nederlandse regering gedwongen maatregelen te nemen en opnieuw te kijken naar het bestaande vluchtelingenbeleid. Door deze verschillende casussen met elkaar te vergelijken, wil ik de volgende vraag centraal stellen: In hoeverre heeft de Nederlandse regering steeds dezelfde reflex vertoond bij de besluitvorming tot een beleid ten aanzien van vluchtelingenproblematiek? Deze vraag zal ik beantwoorden met behulp van

de vergelijkende methode, omdat deze methode de continuïteit en breuken in het beleid kan blootleggen.¹

Tot halverwege de jaren tachtig was de opvang van vluchtelingen geen verantwoordelijkheid van de rijksoverheid, maar berustte die op particuliere initiatieven. De regering hield zich hoofdzakelijk bezig met de vraag hoeveel vluchtelingen er toegelaten werden, niet zozeer met de opvang van die mensen. De hoofdverantwoordelijke voor de uitvoering van het vluchtelingenbeleid was de minister van Justitie.² De casussen in deze studie zijn daarom goed vergelijkbaar, aangezien het overheidsbeleid tegenover vluchtelingen zich goeddeels op dezelfde problematiek richtte, namelijk de toelating an sich; niet hoe de opvang werd ingevuld.

Bij deze drie casussen ligt de focus op de argumenten van de politici om het gekozen beleid te verdedigen. Om die argumenten te achterhalen maak ik voornamelijk gebruik van stukken uit het archief van het ministerie van Justitie, het ministerie van Buitenlandse Zaken en stukken uit de Tweede Kamer. Dit archiefonderzoek wordt aangevuld met een studie van relevante secundaire literatuur. Een aantal belangrijke werken wil ik hier wat uitgebreider noemen. In deze studies is belangwekkend onderzoek gedaan naar het vreemdelingenbeleid in Nederland, maar in geen enkele studie is een vergelijking van de argumentatie tot het beleid in deze drie perioden centraal gesteld. In die zin is deze scriptie een duidelijke aanvulling op de bestaande literatuur.

De Britse historicus Bob Moore deed onderzoek naar het vreemdelingenbeleid in 1938. Hij concludeert dat er geen vooropgezet plan was, maar dat het beschermen van de Nederlandse handelsmarkt en de nationale veiligheid en daarbij het behouden van goede relaties met Duitsland de belangrijkste motieven waren voor een drastische wijziging in het beleid in 1938. Daar voegt hij nog aan toe dat de uitkomst wel een win-winsituatie betekende voor de Nederlandse regering: immigranten konden geweigerd worden, het normale handelsverkeer werd zo min mogelijk belemmerd en de opvang van vluchtelingen lag in handen van een privé instelling.³ Een ander belangrijk onderzoek naar dit beleid is gedaan door historicus Corrie Berghuis. Zij maakte een bundel met documenten betreffende de komst

¹ John Tosh, *The Pursuit of History* (Harlow 2010), 164-166.

² Fleur Alink, *Crisis als kans? Over de relatie tussen crises en hervormingen in het vreemdelingenbeleid van Nederland en Duitsland* (Utrecht 2006) 79-81.

³ Bob Moore, *Refugees in the Netherlands 1933-1940. The Structure and Pattern of Immigration from Nazi Germany* (Amsterdam 1985) 99-100.

en opvang van de joodse vluchtelingen. Haar werk is zeer nuttig omdat het niet alleen de stukken bevat betreffende de daadwerkelijke wetgeving, maar ook van het debat er omheen.⁴

Historicus Jan-Willem ten Doesschate onderzocht de komst van Hongaarse vluchtelingen naar Nederland. In zijn doctoraalscriptie uit 1985 beschrijft hij het beleid dat Nederland hanteerde toen duizenden Hongaren hun land ontvluchtten. Zij waren op de vlucht nadat de Sovjet-Unie een einde had gemaakt aan de opstand van de Hongaren tegen het communistische regime. Ook schreef Ten Doesschate in zijn boek *Asielbeleid en Belangen* uit 1993 over het asielbeleid van Nederland tussen 1968 en 1982. Hierin beschrijft hij de komst van acht verschillende vluchtelingengroeperingen en welke factoren tot dat beleid geleid hebben.⁵

De komst van de Vietnamese vluchtelingen wordt ook beschreven in het boek van Ten Doesschate. Behalve zijn werk is er echter weinig geschreven over het beleid dat de Nederlandse regering hanteerde ten aanzien van de Vietnamese vluchtelingen in 1975. Wel zijn er veel krantenartikelen beschikbaar van deze periode: voor mijn onderzoek heb ik daarom gebruikt gemaakt van artikelen uit verschillende landelijke en regionale dagbladen.

Ander belangrijk onderzoek naar het beleid in 1938 is al in 1955 gedaan door D. Cohen. Hij was in de jaren dertig één van de hoofdpersonen in de opvang van joodse vluchtelingen en tijdens de oorlog een van de twee voorzitters van de Joodsche Raad. In zijn boek *Zwervend en Dolend* beschrijft hij de komst en opname van vluchtelingen in Nederland, waarbij hij zich voornamelijk baseert op bronnen van het Comité der Joodsche Vluchtelingen.⁶ Hij schrijft hierin over de wetgeving ten opzichte van vluchtelingen, hoe de joodse vluchtelingen werden opgevangen, maar ook wat de vluchtelingen zelf vonden van de manier waarop zij werden opgevangen.

In zijn boek behandelt Cohen drie mogelijke motieven voor maatschappelijke weerstand in de Nederlandse samenleving tegen de opname van joodse vluchtelingen. Ten eerste zijn er de economische motieven: men is bang dat de vluchtelingen banen af zullen nemen. Ten tweede zijn er culturele motieven: namelijk dat vluchtelingen weerstand op kunnen wekken vanwege het spreken van een andere taal en het hebben van andere culturele gewoontes. En ten derde zijn er politieke motieven: namelijk dat vluchtelingen lang

⁴ Corrie Berghuis, *Joodse Vluchtelingen in Nederland 1938 – 1940. Documenten betreffende toelating, uitleiding en kampopname* (Kampen 1990).

⁵ Jan-Willem ten Doesschate, *Het Nederlandse toelatingsbeleid ten aanzien van Hongaarse vluchtelingen (1956-1957)* (Nijmegen 1985); Jan-Willem ten Doesschate, *Asielbeleid en Belangen. Het Nederlandse toelatingsbeleid ten aanzien van vluchtelingen in de jaren 1968-1982* (Hilversum 1993).

⁶ David Cohen, *Zwervend en Dolend. De Joodse Vluchtelingen in Nederland in de jaren 1933-1940* (Haarlem 1955), ix.

afhankelijk kunnen zijn van hen die hulp bieden.⁷ Deze motieven overlappen soms deels, maar kwamen volgens Cohen min of meer in deze drie varianten door de geschiedenis heen altijd terug in kwesties rondom vluchtelingenproblematiek. In mijn scriptie wil ik dit onderscheid als uitgangspunt nemen. Ik trek dat onderscheid breder en stel de vraag of in de specifieke periodes politieke, culturele en economische overwegingen kunnen worden getraceerd in de woorden van de betrokken bestuurders. Hierbij let ik zowel op expliciete benoeming van als op impliciete verwijzingen naar deze overwegingen. Ik wil niet stellen dat deze drie categorieën slechts tot weerstand kunnen leiden, ze kunnen namelijk ook gebruikt worden om de keuze tot juist het toelaten van vluchtelingen te beargumenteren. Zo versta ik onder de factor ‘economie’ ofwel de angst dat vluchtelingen banen in zullen nemen, ofwel dat zij ingezet zouden kunnen worden om de economie (nog verder) te laten groeien. Onder de factor ‘politiek’ versta ik niet alleen de afhankelijkheid van vluchtelingen van de regering, maar ook externe politieke factoren. Hierbij kan gedacht worden aan internationale verdragen en (internationale) politieke verhoudingen. De factor ‘cultuur’ wil ik ook niet alleen zien als weerstand vanwege het ‘anders zijn’ van vluchtelingen, maar ook positief benaderen: namelijk dat er gekozen zou kunnen worden voor toelating uit medeleven met slachtoffers van een totalitaire onderdrukking. De grens tussen deze politieke, culturele en economische overwegingen is echter niet altijd waterdicht: soms overlappen ze enigszins. Toch heb ik er voor de overzichtelijkheid voor gekozen om dit onderscheid aan te houden.

Onder het woord ‘vluchteling’ versta ik, in navolging van Cohen, ieder ‘vreemdeling die onder de druk der omstandigheden in het land waar hij verblijft of gevestigd is, dat land verlaat.’⁸ Dit is een verkorte versie van de huidige definitie van ‘vluchteling’, zoals opgesteld in het Verdrag van Genève:

“Elke persoon die uit gegronde vrees voor vervolging wegens zijn ras, godsdienst, nationaliteit, het behoren tot een bepaalde sociale groep of zijn politieke overtuiging, zich bevindt buiten het land waarvan hij de nationaliteit bezit, en die de bescherming van dat land niet kan of, uit hoofde van bovenbedoelde vrees, niet wil inroepen, of die, indien hij geen nationaliteit bezit en ten gevolge van bovenbedoelde gebeurtenissen verblijft buiten het land waar hij vroeger zijn gewone verblijfplaats had, daarheen niet kan of, uit hoofde van bovenbedoelde vrees, niet wil terugkeren.”⁹

⁷ Cohen, *Zwervend en Dolend*, 259.

⁸ Cohen, *Zwervend en Dolend*, 255.

⁹ Verdrag betreffende de status van vluchtelingen, Genève, 28-07-1951, Artikel 1, A.2

Dit Verdrag van Genève gold echter tot 1960 alleen voor hen die vóór 1 februari 1951 vluchteling geworden waren,¹⁰ maar voor de helderheid zal ik deze definitie hanteren voor alle drie de casussen. Wel moet opgemerkt worden dat in de parlementaire stukken vaak over ‘vreemdelingen’ wordt gesproken, maar hiermee wordt hetzelfde bedoeld.

¹⁰ UNHCR, ‘Een wereldorganisatie die klein begon’ (versie 2001), <http://www.unhcr.nl/over-unhcr/geschiedenis.html>, (13 februari 2016).

2. Het vreemdelingenbeleid in 1938

Op 7 mei 1938 besloot de minister van Justitie, C. Goseling, dat de Nederlandse grenzen voortaan gesloten waren voor alle vluchtelingen die toevlucht probeerden te zoeken in Nederland. Hij deed dit middels een circulaire. Voor veel Nederlanders kwam dit besluit uit het niets. Zoals aangegeven lag de verantwoordelijkheid voor de opvang van vreemdelingen namelijk in handen van particuliere organisaties, in het bijzonder het Comité voor Joodsche Vluchtelingen. Er was weinig bemoeienis vanuit de overheid. Dat de opvang aan de joodse gemeenschap was overgelaten, was het resultaat van de verzuiling. In het destijds zeer verzuilde Nederland functioneerde elke geloofsovertuiging als het ware als een eigen samenleving. Hoewel er niet echt een aparte joodse zuil bestond, werden joodse vluchtelingen hierdoor toch vooral gezien als ‘jood’ en niet zozeer als ‘vluchteling’.¹¹

In 1938 ontwikkelde de Nederlandse regering dus uiteindelijk toch een duidelijk nationaal beleid ten aanzien van het toelaten en opvangen van vluchtelingen. Om erachter te komen wat Goseling motiveerde om dit besluit te nemen, zal ik eerst kort ingaan op de aanloop tot dit besluit. Daarna komt de circulaire zelf aan bod: welke overwegingen worden hierin verwoord? Vervolgens richt de studie zich op het debat dat een maand na het besluit gehouden werd, waarin Kamervragen werden gesteld aan minister Goseling om zijn besluit nader toe te lichten.

2.1 Aanloop naar het besluit

Tot aan het besluit vielen de vluchtelingen onder de vreemdelingenwet uit 1849. Dit was het eerste officiële voorschrift dat bepaalde welke vreemdelingen Nederland binnen mochten komen. De wet werd echter nauwelijks nageleefd en was ook niet erg bruikbaar. In principe moesten mensen wel over een geldig paspoort met visum en voldoende bestaansmiddelen beschikken, maar zolang mensen er betrouwbaar uitzagen en de mogelijkheid hadden om werk te vinden, werden ze toegelaten.¹²

Na het aantreden van Adolf Hitler op 30 januari 1933 vluchtten velen uit Duitsland. Zij trokken vanwege verschillende motieven weg, maar het hoofdmotief valt echter wel in een algemene zin uit te drukken, namelijk ‘het niet meer willen of kunnen voortleven onder de

¹¹ Dan Michman, ‘De joodse emigratie en de Nederlandse reactie daarop tussen 1933 en 1940’ in: K. Dittrich en H. Würzner red. *Nederland en het Duitse Exil 1933-1940* (Amsterdam 1981, 95-104.

¹² Vijf Eeuwen Migratie, ‘Vreemdelingenwet 1849’ (versie 7 december 2009), <http://www.vijfeeuwenmigratie.nl/foto/vreemdelingenwet-1849> (30 januari 2016).

nazi-heerschappij.¹³ De meesten vluchtten al in 1933 uit Duitsland. Zeker nadat daar in april 1933 een nationale boycot van joodse winkels was georganiseerd en veel joden in overheidsdienst gedwongen ontslag aangezegd kregen, nam het aantal joodse vluchtelingen snel toe.¹⁴ Velen kozen ervoor om naar Nederland te gaan, vooral uit praktische overwegingen. Nederland was een buurland zonder dictatuur, de Nederlandse taal lijkt op het Duits, en ook de Nederlandse cultuur is verwant aan die in Duitsland. Een tweede grote stroom ontstond na het invoeren van de Rassenwetten van Neurenberg in de herfst van 1935. Met deze wetten verloren joden in Duitsland belangrijke burgerrechten. Als reactie hierop besloot de Nederlandse regering vrijwel alle niet-Duitse joden niet langer toe te laten, omdat zij nog wel burgerrechten hadden in het land van herkomst.¹⁵ Dit kan gezien worden als een eerste echte maatregel tegen de vluchtelingenstroom.

Vanaf 1937 werd het vluchtelingen steeds moeilijker gemaakt om zich een werkvergunning te verschaffen in Nederland: een maatregel om economische vluchtelingen zoveel mogelijk tegen te houden. Ook de oprichting van nieuwe ondernemingen werd voor buitenlanders bemoeilijkt. Deze maatregel trof ook joden, omdat het voornamelijk werd toegepast op bedrijfstakken waar relatief veel joodse vluchtelingen werkzaam waren: het maken van confectiekleding, handelsagentschap en commissiehandel.¹⁶ Duitse joden konden dus, hoewel het niet gemakkelijk was, hun toevlucht zoeken in Nederland. Tot het besluit om de grenzen te sluiten, op 7 mei 1938.

2.2 Het besluit

Op 7 mei 1938 besloot minister Goseling middels een circulaire het volgende: ‘Een vluchteling zal voortaan als een ongewenscht element voor de Nederlandse maatschappij en derhalve als een ongewenschte vreemdeling te beschouwen zijn, die derhalve aan de grens geweerd en, binnenslands aangetroffen, over de grens gebracht zal moeten worden. Onder vluchteling wordt verstaan iedere vreemdeling, die onder den druk der omstandigheden in het land, waar hij verblijft of gevestigd is, dit land verlaat; het begrip moet derhalve niet in beperkten zin opgevat worden; bijzonderlijk wordt er nog op gewezen, dat aan de

¹³ Paape, Harr, ‘Nederland en de Nederlanders’ in: Kathinka Dittrich en Hans Würzner (red.), *Nederland en het Duitse Exil 1933-1940* (Amsterdam 1981) 9.

¹⁴ Vogel, Jaap, *Nabije Vreemden. Een eeuw wonen en samenleven*. (Den Haag 2005), 75.

¹⁵ Moore, *Refugees in the Netherlands 1933-1940*, 87.

¹⁶ Beukelaer de, H. en Jongejans, J. *Zij waren Aaltenaren als wij... Joodse gemeenschap in Aalten 1930-1945* (IJzerlo 2010), 19.

omstandigheid, dat de vluchteling voldoende financiële middelen bezit geen reden ontleend mag worden hem hier te lande toe te laten of te laten verblijven.’¹⁷

Deze circulaire staat opgenomen in de bundel van Corrie Berghuis, *Joodse Vluchtelingen in Nederland 1938 – 1940*. In deze circulaire gaf Goseling ook toelichting en hij noemde hierin verschillende redenen voor zijn besluit. In de eerste plaats verklaarde hij dat het sluiten van de grenzen nodig was omdat ‘mocht aanvankelijk de hoop bestaan hebben, dat in het buitenland zoodanige veranderingen zouden plaats grijpen, dat, als gevolg daarvan, een min of meer geconsolideerde toestand zou ontstaan, thans moet vastgesteld worden, dat de stand van het vluchtelingenvraagstuk in plaats van een geleidelijke opklaring toenemende moeilijkheden met zich meebrengt.’¹⁸ Hiermee doelde Goseling op de *Anschluss*, het annexeren van Oostenrijk door Duitsland in maart 1938. De verwachting was dat dit zou leiden tot nog meer vluchtelingen dan er tot dusver naar Nederland waren gekomen. Hoewel Goseling niet expliciet de angst dat vluchtelingen te lang hulpbehoevend zouden blijven uitspreekt, lijkt er impliciet wel sprake van deze angst, namelijk: dat Nederland niet kan voorzien in de hulp die vluchtelingen nodig gaan hebben. Hier is dus sprake van een politieke grond en overweging. Ten tweede wees Goseling op ‘verschillende belangen van ons land en onze bevolking – ik herinner slechts aan economische belangen en de nog steeds aanzienlijke werkloosheid hier te land.’¹⁹ Dit past ook in Cohen’s indeling: hier gaat het om een duidelijk economische overweging om geen of minder vluchtelingen toe te laten. Dat economische belangen een grote rol spelen in het besluit van Goseling, valt ook te herleiden uit het feit dat hij nog eens extra benadrukt dat gewoon toerisme- en zakenverkeer niet mag leiden onder zijn besluit: ‘Het normale zaken-, toeristen- en grensverkeer zal uiteraard zoo weinig mogelijk belemmerd moeten worden. Nagegaan wordt in hoeverre het mogelijk zal zijn nog concrete aanwijzingen te geven om binnenkomst van vreemde zakenlieden enz. van vluchtelingen te onderscheiden.’²⁰

De argumenten die Goseling indertijd noemde, waren dus politiek en (voornamelijk) economisch van aard: hij rept met geen woord over het feit dat de vluchtelingen die komen joden zijn en dat zij op een bepaalde manier anders zouden kunnen zijn. Het is te verklaren dat Goseling zijn argumenten voornamelijk op de economie richt. In de jaren dertig was er sprake van een hoge werkloosheid onder de Nederlandse bevolking. Hoewel er halverwege de

¹⁷ Berghuis, *Joodse Vluchtelingen in Nederland*, 223.

¹⁸ Idem.

¹⁹ Idem.

²⁰ Idem.

jaren dertig wel een kleine opleving in de economie te zien was, waren er in 1937 nog steeds 400.000 werkzoekenden.²¹ De angst dat vluchtelingen banen van Nederlanders in zouden nemen, was wijdverspreid.

2.3 Uitleg over het besluit

In 1938 was er geen sprake van een debat *voorafgaand* aan het besluit om de grenzen te sluiten: dit debat vond pas een maand later plaats, namelijk op 9 juni 1938. In dit debat waren er een flink aantal vragen van hoofdzakelijk L. de Visser, fractievoorzitter van de Communistische Partij Holland (CPH). Hierop antwoordend gaf minister Goseling extra toelichting op zijn beleid.

Hij gaf ten eerste aan dat de wijziging in het beleid niet tot onrust onder de Nederlandse bevolking had geleid. De bevolking leek te accepteren dat vluchtelingen niet langer welkom waren. Hij erkende echter wel dat er ook geluiden hoorbaar waren geweest die erop wezen dat de Nederlandse bevolking nog wel voor opvang van vluchtelingen had willen zorgen, maar dit zou niet moeten leiden tot een wijziging in het beleid.²² Daarnaast verklaarde Goseling dat de circulaire niet in strijd was met de vreemdelingenwet uit 1849 en dat de wetgeving daarnaast ook bruikbaar werd: ‘juist om verschillen, die tot willekeur zouden kunnen leiden, te voorkomen en een meer uniforme toepassing te verzekeren.’²³

Ten tweede benoemde Goseling dat de vluchtelingen genoeg middelen van bestaan zouden moeten hebben bij aankomst in Nederland. Als retorische vraag stelde hij hierbij: ‘En indien dat niet zou gelukken, wat zou dan het alternatief zijn: uitwijzing of als armlastig ten laste van de Nederlandsche gemeenschap.’²⁴ Hiermee combineerde Goseling weer twee argumenten: naast economische ook politieke; namelijk, de angst dat vluchtelingen te lang hulpbehoevend zouden zijn. Hier zie je dus dat de scheidslijn tussen de categorieën niet altijd waterdicht is. Toch valt er zowel een economisch als een politiek motief uit te halen: Nederland kon in zijn ogen namelijk niet opdraaien voor de financiële gevolgen die de komst van vluchtelingen met zich mee zou brengen.

Ten derde gaf Goseling aan dat algemeen gezien iedereen zijn buur onderdak zou moeten aanbieden, maar dat dat voor Nederland onmogelijk was geworden nu het Duitse Rijk zo groot was geworden – waarbij hij opnieuw terugverwees naar de *Anschluss*. Hij gaf aan dat

²¹ Friso Wielenga, *Geschiedenis van Nederland. Van Opstand tot heden* (Amsterdam 2012), 296.

²² *Verslag der Handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal* (hierna: HTK) 1937-1938, 1706.

²³ HTK, 1937-1938, 1706.

²⁴ HTK, 1937-1938, 1708.

er in Nederland, waar op dat moment 8 miljoen mensen woonden, geen plek meer was voor zo'n grote toestroom van vluchtelingen. Ook dit motief zou men onder politieke overwegingen kunnen scharen.

Wat wel opvallend is, is dat Goseling eerder in zijn circulaire in mei aangaf dat vreemdelingen die te maken hadden met direct levensgevaar, alsnog toegelaten konden worden. Een maand later zei hij in zijn toelichting echter het volgende: 'Men weet b.v., dat er in het ons aangrenzende groote Duitse Rijk tot voor enkele jaren waren ongeveer 600.000 Joden. Als ik wel ben ingelicht, was dat door allerlei maatregelen teruggebracht tot 300.000, maar het is door de aansluiting met Oostenrijk weer op het getal van 600 000 teruggekomen.'²⁵ Het 'directe levensgevaar' waarin de Duitse als nu ook de Oostenrijkse vluchtelingen mee te maken hadden, leek voor Goseling niet meer relevant. Ze waren door de *Anschluss* in zijn ogen simpelweg met teveel, dus kon Nederland geen uitzondering meer maken voor hen die in direct levensgevaar verkeerden.

Ondanks dat meerdere oppositieleden aangaven dat in het verleden immigranten vaak voor economische vooruitgang gezorgd hadden, schoof Goseling dit argument opzij: 'uit het overleg met mijn ambtgenoot van Economische Zaken [is] dit de conclusie geweest: voor verdere toestrooming van vluchtelingen, noch in handel, noch in industrie, noch in ambachten of op de arbeidsmarkt, is op het oogenblik nog plaats.'²⁶

Concluderend valt te zeggen dat Goseling vooral economische motieven had voor zijn beleid om de Nederlandse grenzen te sluiten, met daarbij ook politieke motieven – deze twee categorieën worden ook wel gecombineerd aangetroffen. Verder valt er tussen de regels door ook te lezen dat er een angst bestond dat de vluchtelingen te lang hulpbehoevend zouden zijn. In zijn argumentatie viel niet terug te lezen dat er weerstand was omdat de joden 'anders' zouden zijn dan de Nederlanders. Wel moet opgemerkt worden dat het beleid sowieso alleen gericht op joden was, omdat zij de enige waren die op dat punt überhaupt nog toegelaten werden.

²⁵ Idem.

²⁶ *HTK*, 1937-1938, 1723.

3. Het vreemdelingenbeleid in 1956

Op dinsdag 6 november 1956 vergaderde de Tweede Kamer over de Hongaarse situatie zoals die zich twee dagen eerder had voorgedaan. Na aanleiding van de verschrikkingen die in Boedapest plaats gevonden hadden, werd er verwacht dat duizenden Hongaren op de vlucht zouden slaan. Minister-president Willem Drees reageerde, alsook de rest van de Tweede Kamer, geschokt, maar ook onmiddellijk behulpzaam: ‘Een groot aantal vluchtelingen is Oostenrijk binnengestroomd. Het laatste getal, dat wij hoorden noemen, was 15.000; er kunnen er natuurlijk meer komen. De Regering heeft zich bereid verklaard daarvan dadelijk een duizendtal naar Nederland te laten komen. Er is een interdepartementale commissie gevormd om voorbereidingen te treffen voor de overkomst en de ontvangst, in samenwerking met het particulier initiatief, dat reeds in ruime mate zich ontplooit.’²⁷

Dit besluit berustte op zowel een roep vanuit de samenleving als een oproep van de Verenigde Naties. De voorzitter van de Tweede Kamer verwoordde deze roep van het Nederlandse volk: ‘wij zijn niet geheel machteloos: de zedelijke en geestelijke krachten zullen tenslotte zegevieren over bruut geweld. Wij vertrouwen, dat ook de Regering niet in gebreke zal blijven samen met de vertegenwoordigers der andere vrije volken de wegen en middelen te zoeken om het gefolterde Hongaarse volk te hulp te snellen.’²⁸ Drees reageerde hierop met het besluit om duizend Hongaarse vluchtelingen toe te laten – een besluit dat hij vrijwel direct toelichtte. Alvorens ik hier naar deze toelichting kijk, zal ik eerst een kort overzicht geven van de aanloop naar dit besluit.

3.1 Aanloop naar het besluit

Vanaf het begin van de Koude Oorlog in 1945 was Hongarije in de greep van de Russische staatsleider Jozef Stalin. Door gemanipuleerde verkiezingen lag vanaf 1948 de macht in handen van een Hongaarse communistische partij, waarbij M. Rákosi als een dictator optrad. In feite volgde hij voornamelijk de orders van Stalin. Na de dood van Stalin in 1953 hadden de Hongaren net als veel andere Oost-Europese staten de hoop dat zij eindelijk weer onafhankelijk konden worden.²⁹ Niets bleek minder waar na de brute afloop van de Hongaarse Opstand in 1956. Nadat de Hongaren in opstand waren gekomen tegen het Stalinistische beleid – ze waren zelfs zo ver dat er vijf dagen een Hongaarsgezinde president aan de macht was – viel het Russische leger Hongarije binnen. Hoewel de toenmalige

²⁷ HTK, 1956-1957, 107.

²⁸ HTK, 1956-1957, 106.

²⁹ K. van den Born, ‘Hongaarse Vluchtelingen, *Andere Tijden*, 19 oktober 2006.

Russische president Nikita Chroesjtsjov het vijf dagen eerder eens was geworden met het terugtrekken van de Russische troepen uit Boedapest, kwam hij op dit besluit terug toen Hongarije besloot uit het Warschaupact te stappen. Ongeveer 4.000 Hongaren werden hierbij vermoord, nog veel meer sloegen op de vlucht.³⁰

Historicus Jan-Willem ten Doesschate heeft in zijn doctoraalscriptie onderzoek gedaan naar het Nederlandse toelatingsbeleid ten aanzien van de Hongaarse vluchtelingen. Dit werk is door latere onderzoekers veel geciteerd.³¹ Hij beschreef dat Nederland met de toelating van de vluchtelingen gehoor gaf aan het verzoek van de vertegenwoordiger van de Hoge Commissaris van de Verenigde Naties voor de Vluchtelingen in Oostenrijk, de heer V. Beermann. Oostenrijk verzocht namelijk andere Europese staten ook vluchtelingen op te nemen, omdat het land de enorme toestroom niet langer aankon. De Hoge Commissaris voor Vluchtelingen van de Verenigde Naties (UNHCR) was in 1950 opgericht om hulp te bieden aan de slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog. Voor hen was in 1951 ook het Vluchtelingenverdrag van Genève opgesteld. De Hongaarse vluchtelingen vielen hier dus niet onder, maar dit betekende niet dat de Verenigde Naties de ogen sloot voor deze groep vluchtelingen. Het beleid dat de Verenigde Naties voerde heeft er zelfs aan bijgedragen dat het UNHCR een gevestigd instituut zou worden.

Ten Doesschate legt in zijn werk uit dat voor de coördinatie van de opvang van de Hongaarse vluchtelingen in Nederland de Interdepartementale Commissie voor Hongaarse Vluchtelingen werd opgericht. Dit gebeurde omdat de Nederlandse regering niet precies wist hoe ze op een juiste manier met de grote groep vluchtelingen om moest gaan. De commissie zou de regering gaan adviseren hoe de vluchtelingen het beste opgevangen konden worden en hoe het integratieproces zou moeten verlopen. Opnieuw kwam de opvang voor een groot deel in handen van organisaties die binnen één van de zuilen pasten, omdat de meeste Hongaarse vluchtelingen katholiek dan wel protestants waren.³²

3.2 Het besluit

De Nederlandse regering besloot dus tot toelating van Hongaarse vluchtelingen op advies van de Verenigde Naties en als reactie op de agitatie die de Russische acties onder de Nederlandse bevolking had veroorzaakt. Anders dan in 1938 was er in 1956 in Nederland sprake van

³⁰ BBC Bitesize, 'The Hungarian Revolution' (versie 15 oktober 2012), <http://www.bbc.co.uk/schools/gcsebitesize/history/mwh/ir2/hungaryrev1.shtml>, (13 februari 2016).

³¹ Alle informatie in deze paragraaf komt uit zijn werk, tenzij anders aangegeven. Doesschate ten, Jan-Willem, *Het Nederlandse toelatingsbeleid ten aanzien van Hongaarse vluchtelingen (1956-1957)* (Nijmegen 1985).

³² Menno Bos, 'Hongaarse vluchtelingen in Nederland' *Historisch Nieuwsblad*, juli 2006.

economische groei en een werkloosheidspercentage dat gedaald was tot onder 2%.³³ Over de gehele jaren vijftig groeide de economie met 4,5%.³⁴ Hoewel Drees helemaal niet repte over de economische meerwaarde van vluchtelingen in zijn verklaring voor het gekozen beleid, brengt Ten Doesschate de soepele toelating van Hongaren wel in verband met de economische bloei en ruimte op de arbeidsmarkt in Nederland.

Volgens Cohen kan weerstand tegen vluchtelingen ook cultureel gemotiveerd worden: vluchtelingen zijn ‘anders’. Dit speelde echter bij het besluit van Drees absoluut geen rol, in tegendeel zelfs: Drees verklaarde dat ‘de banden tussen Nederland en Hongarije dikwijls zo sterk zijn geweest’ en verwees naar ‘de Hongaarse kinderen, die indertijd in Nederland hebben vertoefd.’³⁵ Drees doelde hierbij op de ongeveer 150.000 kinderen die na de Eerste Wereldoorlog hun vakantie in Nederland doorbrachten, op initiatief van nationale hulporganisaties.³⁶ De factor ‘cultuur’ speelde leidde hier dus eerder tot een positieve blik op toelating, dan dat het weerstand tegen vluchtelingen opriep.

In Drees’ onderbouwing van zijn besluit is ten slotte ook niet terug te vinden dat politieke motieven – met name de angst dat vluchtelingen te lang hulpbehoevend zouden zijn – een negatieve rol speelden. Allesbehalve zelfs. Drees gaf aan de oproep van de Verenigde Naties op te volgen: ‘Voorts is een beroep gedaan op de leden van de Verenigde Naties, alsmede op de nationale en internationale humanitaire organisaties, om samen te werken, ten einde zulke voorraden beschikbaar te stellen als het Hongaarse volk mocht behoeven.’³⁷

Uit het besluit blijkt niets anders dan medeleven en compassie voor de vluchtelingen: Drees toont een bereidheid hen te helpen waar het kan. In de dagen na zijn besluit werd dan ook besloten om in plaats van de eerder genoemde duizend vluchtelingen, drieduizend vluchtelingen toe te laten.³⁸

3.3 Uitleg over het besluit

In tegenstelling tot de circulaire uit 1938 van minister Goseling, werd met dit besluit gereageerd op de maatschappelijke druk die de Nederlandse bevolking voerde. Dat er in 1956 massaal werd geprotesteerd tegen de gebeurtenissen in Hongarije en hier ook naar werd

³³ Wielenga, *Geschiedenis van Nederland*, 332.

³⁴ Parlement en Politiek, ‘Historisch overzicht cijfers kabinetten’ http://www.parlement.com/id/vht7jba3jy6/historisch_overzicht_cijfers_kabinetten, 20 februari 2016.

³⁵ *HTK*, 1956-1957, 106.

³⁶ Vijf Eeuwen Migratie, ‘Pleegkinderen uit Hongarije’ (versie 7 december 2009), <http://www.vijfeeuwenmigratie.nl/term/Pleegkinderen%20uit%20Hongarije/volledige-tekst>, 13 februari 2016.

³⁷ *HTK*, 1956-1957, 106.

³⁸ ‘Tijdelijk nog drieduizend Hongaren erbij’ *Het Vrije Volk*, 29 november 1956.

geluisterd, kwam wellicht door de Tweede Wereldoorlog. Hoewel minister Drees het in zijn toespraak niet expliciet noemde, werd er wel naar de Tweede Wereldoorlog verwezen door de voorzitter van de Tweede Kamer: ‘Herinneringen uit de gruwelijke tijd van ons eigen martelaarschap tijdens de oorlog, welke wij in ons onderbewustzijn verborgen waanden, braken met ontembare kracht naar buiten, toen het Hongaarse volk met het zonlicht van de eindelijke bevrijding nog in de ogen, plotseling gedompeld werd in een afgrond van verraad, ongerechtigheid en barbaarsheid.’³⁹ Het heeft er de schijn van dat de Nederlandse regering zichzelf (en daarmee alle Nederlanders) ook identificeerde met de Hongaren: in hun strijd tegen vreemde overheersers (Nederlanders in de Tweede Wereldoorlog tegen het Nazi-regime, Hongaren nu tegen de Sovjet-juk) waren zij verenigd en één. In een aflevering van het historische programma ‘Andere Tijden’ wordt dit ook uitgelegd: ‘Gered uit de klauwen van de communisten. Dat was het beeld dat Nederland graag van de Hongaarse vluchtelingen had.’⁴⁰ Cultuur speelde dus wel degelijk een rol bij het besluit van de Nederlandse regering, alleen leidde het niet zoals Cohen schetste tot weerstand. Er bestond compassie omdat Nederland zich leek te herkennen in het leed van de Hongaren bij hun strijd tegen een totalitair regime. Op deze manier werd de factor ‘cultuur’ dus positief gebruikt ten opzichte van de toelating van vluchtelingen. Niet alleen door de herkenning met de vluchtelingen, maar ook omdat hierbij geschiedenis een rol speelde. Dit werd ook geïllustreerd met een boodschap in een radio-uitzending van 4 november 1956 door de Hongaarse dominee Tüski uit Utrecht: ‘Herinnert u zich nog de oorlogsdagen? Herinnert u zich nog de concentratiekampen?’⁴¹ In zekere mate speelde politieke overwegingen hierbij dus ook een rol, gezien de weerstand tegen een communistisch regime. Je ziet hierbij dat de scheidslijn tussen ‘cultuur’ en ‘politiek’ niet duidelijk aanwezig is, ze overlappen enigszins.

Wat ook opvallend is, is dat zowel Goseling als Drees hun beleid hebben gebaseerd op een verandering in de situatie. Maar waar Goseling verklaarde dat door de *Anschluss* de toename van vluchtelingen onbestuurbaar zou worden voor Nederland, zegt Drees, nadat de Sovjet-Unie de Hongaarse regering toch niet bleek te erkennen, dat ‘het beeld helaas zeer ten ongunste is gewijzigd. Wij blijven echter van mening, dat het wenselijk is, [...] dat de verschillende landen hulp aan de vluchtelingen verlenen.’⁴² Hij besloot dus dat de gewijzigde politieke situatie juist wel tot toelating zou moeten leiden.

³⁹ *HTK*, 1956-1957, 105.

⁴⁰ K. van den Born, ‘Hongaarse Vluchtelingen’, *Andere Tijden*, 19 oktober 2006.

⁴¹ Bos, ‘Hongaarse vluchtelingen in Nederland’.

⁴² *HTK*, 1956-1957, 106.

Uit de woorden en daden van de regering valt op te maken dat de Tweede Wereldoorlog nog vers in het geheugen lag. Waar in 1938 de Nederlandse regering de grenzen had gesloten om economische redenen, openden zij die in 1956 voornamelijk uit politieke en ook in zekere mate culturele overwegingen om vluchtelingen uit het communistische bewind te bevrijden. Door de Marshallhulp die Nederland vanaf 1948 tot 1952 ontvangen had, was niet alleen de Nederlandse economie gegroeid maar de samenleving ook veramerikaniseerd.⁴³ Ten tijde van de Koude Oorlog betekende dit dat Nederland duidelijk aan de kant van de Verenigde Staten stond, en niet aan de kant van de Sovjet-Unie. Dat deze keuze zo bewust gemaakt werd, blijkt echter niet expliciet uit de stukken van de Tweede Kamer, maar het opvangen van Hongaarse vluchtelingen die op de vlucht waren voor Russisch geweld valt door deze wetenschap wel te verklaren vanuit dit inzicht. Maar economische motieven speelden impliciet ook een rol. De economische situatie van Nederland was in 1956 veel beter dan in 1938. Dit maakte het ook makkelijker om meer vluchtelingen toe te laten, omdat de angst dat vluchtelingen banen zouden afnemen minder was.⁴⁴

⁴³ Wielenga, *Geschiedenis van Nederland*, 331.

⁴⁴ Wielenga, *Geschiedenis van Nederland*, 332.

4. Het vreemdelingenbeleid in 1975

Wanneer er wordt geschreven over de opvang van Vietnamese vluchtelingen, wordt er vaak verwezen naar het beleid dat de Nederlandse regering voerde in 1979. Vanaf dat jaar kwamen er vanuit de media steeds meer geluiden over de urgente situatie waarin de Vietnamese vluchtelingen verkeerden. Door druk vanuit het UNHCR werd in juni 1979 door de Tweede Kamer besloten om 1750 vluchtelingen toe te laten. Dit werd door hoge nood nog een aantal keer vermeerderd, waardoor er in 1979 uiteindelijk 2231 Vietnamezen in Nederland arriveerden.⁴⁵

Waar daarentegen veel minder over geschreven is, is het Nederlandse beleid ten opzichte van Vietnamese vluchtelingen in 1975. Dit is opvallend, aangezien de Vietnamoorlog in 1975 eindigde en er in dat jaar 220.000 Vietnamezen hun land moesten ontvluchten.⁴⁶ Nederland liet dat jaar 16 Vietnamezen toe, maar alleen omdat zij een speciale band met Nederland hadden.⁴⁷

Op 6 juni 1975 werd dit vluchtelingenvraagstuk besproken tijdens de ministerraad. Uit de notulen van deze vergadering blijkt dat alle ministers zeer negatief stonden tegenover de opvang van de vluchtelingen. Zo gaf Minister van Justitie, D. van Agt, aan dat ‘het beleid van Justitie erop is gericht zo weinig mogelijk vluchtelingen toe te laten’⁴⁸ en de minister van Buitenlandse Zaken, M. van der Stoel, sloot zich daarbij aan. Hij verklaarde dat ‘het ook zijn bedoeling was een afhoudende positie in te nemen. Het is niet de bedoeling dat tegenover de Hoge Commissaris verplichtingen worden aangegaan om bijvoorbeeld 100 Vietnamezen in Nederland op te nemen.’⁴⁹ Hiermee bedoelde Van der Stoel dat er geen belofte gedaan moest worden aan het UNHCR ten aanzien van de opname van vluchtelingen. Wel werd er besloten dat er 1 miljoen gulden beschikbaar werd gesteld aan het UNHCR voor hulp aan Vietnamese vluchtelingen die in Zuidoost-Azië verbleven en voor de financiering van hun terugkeer.⁵⁰

Dit besluit werd een maand later uitgelegd aan de Tweede Kamer naar aanleiding van vragen van de heer A. Verbrugh, kamerlid namens het Gereformeerd Politiek Verbond (GPV). Hij vroeg minister Van der Stoel waarom Nederland achter was gebleven ten opzichte van andere landen bij het toelaten van vluchtelingen. Van der Stoel gaf hierop dezelfde aan als hij deed in de ministerraad: namelijk dat dit niet zo was, maar dat de regering zich ook niet

⁴⁵ Ten Doesschate, *Asielbeleid en Belangen*, 121, 126.

⁴⁶ Ten Doesschate, *Asielbeleid en Belangen*, 115.

⁴⁷ Ten Doesschate, *Asielbeleid en Belangen*, 116-126.

⁴⁸ *Notulen der Ministerraad* (hierna NdM), 6 juni 1975, 7047.

⁴⁹ Idem.

⁵⁰ Ten Doesschate, *Asielbeleid en Belangen*, 116.

vast wilde laten pinnen op een bepaald aantal toe te laten vluchtelingen.⁵¹ Duidelijke argumenten werden hierbij in de Kamer niet gegeven. Deze argumenten werden wel gegeven in brieven tussen minister van Buitenlandse Zaken, M. van der Stoep en minister van Justitie, D. van Agt, blijkt uit het werk van Ten Doesschate. Deze brieven zijn echter niet beschikbaar omdat deze zich momenteel bevinden in het gesloten archief van het ministerie van Justitie. Wat daarentegen wel beschikbaar is, naast het werk van Ten Doesschate, zijn verschillende krantenartikelen en verslagen van vergaderingen waarin Kamervragen gesteld werden voorafgaand aan het definitieve besluit in zowel de Tweede als Eerste Kamer. Ook werd het vraagstuk nog besproken tijdens de ministerraad op 10 oktober 1975. Deze stukken zal ik analyseren en de daarin verwoorde argumenten zal ik proberen te duiden en rubriceren. Voorafgaand aan deze analyse zal ik eerst kort ingaan op de aanloop tot dit besluit.

4.1 Aanloop naar het besluit

Op 30 april 1975 eindigde de Vietnamoorlog toen de Amerikaanse troepen zich terugtrokken en Noord-Vietnam Saigon bezette. Na bijna twintig jaar oorlog was Vietnam herenigd en kwam de macht in handen van de Communistische Partij van Vietnam.⁵² In de laatste week voorafgaand aan deze gebeurtenis ontvluchtten ongeveer 130.000 Vietnamezen hun land, waarvan er 65.000 naar de Verenigde Staten trokken. Ongeveer dezelfde groep vluchtte met bootjes over zee en weer anderen trokken naar Thailand.⁵³ Als reactie hierop installeerde de Amerikaanse president G. Ford de 'Indochinese Migratie en Bijstand aan Vluchtelingen Wet'. Deze wet hield in dat het eenieder die afkomstig is uit een Zuidoost Aziatisch land toegestaan was om te vluchten naar de Verenigde Staten. Dit hield niet alleen toelating in, maar ook financiële bijstand wanneer dit nodig was.⁵⁴ De Verenigde Staten hadden daarbij de verwachting dat elk land zeker in staat zou zijn honderd vluchtelingen toe te laten.⁵⁵

Ook de UNHCR deed een oproep aan alle lidstaten van de Verenigde Naties om vluchtelingen op te nemen. In 1967 hadden zij bepaald dat het Verdrag van Genève niet langer alleen gold voor iedereen die tijdens de Tweede Wereldoorlog op de vlucht was

⁵¹ *HTK, 1974-1975, aanhangsel 1403.*

⁵² T. Wallaardt, *Geruisloos Inwilligen: argumentatie en speelruimte in de Nederlandse asielprocedure, 1945-1994* (Leiden 2012) 115.

⁵³ Ten Doesschate, *Asielbeleid en Belangen*, 113-114.

⁵⁴ Indochina Migration and Refugee Assistance Act, H.R.6755; Pub.L.94-23; 89 Stat.87.94th Congress, 23 mei 1975.

⁵⁵ Ten Doesschate, *Asielbeleid en Belangen*, 115.

geslagen, maar ook voor hen die na 1951 hun land waren ontvlucht.⁵⁶ Dit betekende dat de Vietnamese vluchtelingen onder bescherming kwamen van de Verenigde Naties. In mei 1975 werd daarom ook aan de Nederlandse regering de vraag voorgelegd om vluchtelingen op te nemen,⁵⁷ maar hier werd zoals aangegeven afwijzend op gereageerd.⁵⁸

4.2 Het besluit

Op 9 mei 1975 werd er middels brieven correspondentie door de minister van Justitie en de minister van Buitenlandse Zaken gediscussieerd over het verzoek van de Verenigde Staten om Vietnamese vluchtelingen op te nemen. Ten Doesschate schrijft dat voorafgaand hieraan de directeur-generaal van Politieke Zaken op persoonlijke titel al aan de Amerikaanse ambassade had laten weten dat Nederland ‘overvol’ was en ‘vele problemen had met minderheidsgroeperingen’.⁵⁹ Dit was niet de officiële koers van de Nederlandse regering, maar Politieke Zaken ontwikkelde wel het buitenlandbeleid en adviseerde de politieke top op het gebied van buitenlandpolitieke aangelegenheden. Het feit dat er inderdaad geen ruimhartig beleid werd gevoerd ten opzichte van het toelaten van Vietnamese vluchtelingen laat zien dat deze opmerking van de directeur-generaal zeker een rol heeft gespeeld bij de keuze voor het besluit.

Uit de brieven die Ten Doesschate heeft geanalyseerd blijkt deze afwijzende houding ook. Het ministerie van Buitenlandse Zaken gaf in een brief aan het ministerie van Justitie aan dat Nederland al zeer veel vluchtelingen had opgenomen en zich niet moest verplichten ‘een aanzienlijk aantal Zuidvietnamese vluchtelingen op te nemen’.⁶⁰ Deze redenering sluit dus aan bij de boodschap van de directeur-generaal van Politieke Zaken en dit was ook wat uiteindelijk tijdens de ministerraad op 6 juni 1975 werd besloten.

Voorafgaand aan dit besluit waren er al Kamervragen gesteld door verschillende politici, omdat de verwachting was dat er hulp zou moeten komen voor (toekomstige) Vietnamese vluchtelingen. Drie leden van de VVD vroegen al op 13 januari 1975 of de regering bereid zou zijn om extra hulpverlening te geven aan de Vietnamese vluchtelingen, gezien de ontwikkelingen in de strijd tussen de communistische en Zuid-Vietnamese troepen. Hierop kwam, achteraf gezien, verrassend antwoord door minister Pronk van

⁵⁶ UNHCR, ‘Een wereldorganisatie die klein begon’ (versie 2001), <http://www.unhcr.nl/over-unhcr/geschiedenis.html>, (23 februari 2016).

⁵⁷ ‘Mogelijk Vietnamese vluchtelingen naar Nederland’ *Nieuwsblad van het Noorden*, 7 mei 1975.

⁵⁸ Ten Doesschate, *Asielbeleid en Belangen*, 115-116.

⁵⁹ Idem.

⁶⁰ Idem.

Ontwikkelingssamenwerking. Hij gaf hierop namelijk aan dat ‘de regering van de Republiek Vietnam onlangs een oproep heeft gedaan tot humanitaire hulpverlenende internationale organisaties, waaronder die der Verenigde Naties en het Internationale Comité van het Rode Kruis, voor hulp aan de slachtoffers van de recente gevechtshandelingen in Zuid-Vietnam. Nederland is benaderd door de regering van de Republiek Vietnam voor een bijdrage aan deze hulp. Indien een daartoe strekkend verzoek van een dezer organisaties ontvangen wordt, zal dit in positieve zin overwogen.’⁶¹ Deze uitspraak is opvallend, omdat ondanks deze belofte een paar maanden later het tegendeel gedaan werd. Er werd namelijk geen gehoor gegeven aan de oproep van het UNHCR.

4.3 Uitleg over het besluit

Op 11 juni 1975 werd aan de Eerste Kamer het gekozen beleid ten aanzien van de Vietnamese vluchtelingen medegedeeld. Dit werd gedaan door minister Van der Stoep. Hij begon met de stelling dat het Nederlandse beleid niet gebaseerd is op wat de Verenigde Staten vraagt: ‘Ik wil nog eens uitdrukkelijk stellen [...] dat die verhouding er niet een is van slaafsheid en van horigheid. In de afgelopen twee jaren heb ik herhaaldelijk laten blijken het niet eens te zijn met bepaalde aspecten van het Amerikaanse beleid.’⁶² Ook minister-president J. den Uyl zei een dag eerder in de Leeuwarder Courant dat ‘als president Ford volgende week bij mijn bezoek dit punt aanroert, ik zal zeggen, dat het me niet de meest aangewezen oplossing lijkt voor het Zuidvietnamese vluchtelingenprobleem.’⁶³

Deze politieke overweging door de Nederlandse regering is opvallend. Deze sterke aversie ten opzichte van het Amerikaanse beleid bij de Nederlandse regering staat namelijk haaks op de houding van de Nederlandse regering in 1956. Hoewel ook ditmaal de opvang van mensen die vluchten voor het communisme de inzet was, is anti-communisme (en verwijzing naar een veronderstelde vergelijkbare nationale ervaring van totalitaire onderdrukking) in deze periode afwezig in de positiebepaling van de regering. Een afkeer van Amerikaanse bemoeienis was daarentegen wel bespeurbaar en die kwam ook naar voren in de ministerraad van 10 oktober 1975. Minister Pronk gaf daarin aan dat ‘het beroep van de VS om hulp bij het opvangen van Zuidvietnamese vluchtelingen destijds is afgewezen, omdat de verantwoordelijkheid daarvoor naar het oordeel van de raad bij de Verenigde Staten

⁶¹, *HTK*, 1974-1975, Aangangsel van de Handelingen 701, 545.

⁶² *Verslag der Handelingen van de Eerste Kamer der Staten Generaal*, 1974-1975, 1050.

⁶³ ‘Geen Zuid-Vietnamese vluchtelingen in ons land opnemen’ *Leeuwarder Courant*, 10 mei 1975.

berustte.⁶⁴ Ook historicus F. Wielenga erkent de afwijzende houding binnen Nederlandse regeringskringen en oppositiepartijen tegenover de Verenigde Staten. Hoewel er geenszins gesproken kan worden over vijandelijkheid, waren de oppositiepartijen zeker niet positief over het Amerikaanse beleid. Dit kwam volgens Wielenga voornamelijk door de Amerikaanse Vietnampolitiek.⁶⁵

Waar in 1956 de Hongaarse vluchtelingen nog van het communistische bewind gered moesten worden, werd daar in 1975 dus niet meer over gesproken. Het lijkt er kortom op dat de vluchtelingenstroom uit Vietnam voornamelijk werden gezien als het gevolg van de (verwerpelijke) Amerikaanse politiek en derhalve als Amerikaanse verantwoordelijkheid. Wellicht speelden culturele motieven ook een rol, maar dit is niet waarschijnlijk omdat er in hetzelfde jaar wel honderden Chileense vluchtelingen toegelaten werden.⁶⁶ Politieke overwegingen hadden bij de besluitvorming in 1975 dus de overhand.

Economische argumenten tegen het toelaten van Vietnamese vluchtelingen werden niet genoemd. Dat wil echter niet zeggen dat zij bij de besluitvorming geen rol speelden. In 1973 was het namelijk duidelijk geworden dat er een einde was gekomen aan de economische groei die sinds de Tweede Wereldoorlog had aangehouden.⁶⁷ Ook de werkloosheid nam iets toe vergeleken met de voorafgaande jaren.⁶⁸

⁶⁴ *NdM*, 10 oktober 1975, 7213.

⁶⁵ Wielenga, *Geschiedenis van Nederland*, 348.

⁶⁶ Ten Doesschate, *Asielbeleid en Belangen*, 85-87.

⁶⁷ Wielenga, *Geschiedenis van Nederland*, 346.

⁶⁸ CBS, *Werkloosheidscijfer 1970-2010*.

5. Conclusie

In deze scriptie heb ik gekeken naar de reactie van de Nederlandse regering op een plotselinge toename van het aantal vluchtelingen en naar de argumenten die de Nederlandse regering gaf voor het al dan niet gewijzigde vluchtelingenbeleid. Daarbij heb ik me gefocust op drie casussen, namelijk het beleid in 1938 toen er joodse vluchtelingen naar Nederland kwamen, het beleid in 1956 toen er Hongaarse vluchtelingen kwamen en als laatste naar 1975 toen er Vietnamese vluchtelingen kwamen. Hierbij wilde ik analyseren in hoeverre de Nederlandse regering steeds dezelfde reflex heeft vertoond bij de besluitvorming tot een beleid ten aanzien van vluchtelingenproblematiek.

De reactie van de regering heb ik gekoppeld aan het onderscheid dat Cohen maakte tussen politieke, culturele en economische motieven. Cohen benaderde deze motieven vooral negatief: er kan namelijk de angst heersen dat vluchtelingen te lang hulpbehoevend zouden blijven, er kan angst zijn omdat vluchtelingen anders zijn en er kan angst zijn dat vluchtelingen een nadelig invloed zouden hebben op de economie. Echter kunnen deze drie categorieën ook positief benaderd worden: vluchtelingen kunnen ingezet worden als arbeidskrachten, er kan medeleven ontstaan vanwege onderdrukking door een totalitair regime en (internationale) verdragen en andere politieke kwesties kunnen voordelig zijn voor de toelating van vluchtelingen. Deze drie categorieën kunnen dus op verschillende wijze worden geïnterpreteerd wanneer deze de besluitvorming van de regering beïnvloeden. In deze scriptie is daarom het uitgangspunt geweest dat men in de opstelling van de regering in tijden dat een grote stroom vluchtelingen zich aandient drie categorieën kan onderscheiden: namelijk politieke, culturele en economische overwegingen.

In het eerste hoofdstuk heb ik gekeken naar de motieven van de Nederlandse regering om in 1938 de grenzen te sluiten. Uit mijn onderzoek blijkt dat hier vooral economische motieven een rol speelden. Het ging destijds zeer slecht met de Nederlandse economie en de komst van duizenden vluchtelingen zou dit alleen maar meer verslechteren. Ook de angst dat de joden te lang hulp nodig zouden hebben speelde een rol. Opgemerkt moet worden dat het beleid in 1938 slechts voortborduurde op de vreemdelingenwet uit 1849. Dit betekent dat in die tijd de Nederlandse regering nog niet gebonden was aan internationale verdragen. Dit was wel het geval in 1956 en 1975.

In het tweede hoofdstuk heb ik gekeken naar de motieven van de Nederlandse regering om in 1956 duizenden Hongaren toe te laten. In de retoriek van de politici kwam veelal de gruwelheden van de Tweede Wereldoorlog naar voren en voelde men mee met de eveneens onderdrukte Hongaren. Wat ook een grote rol speelde was dat de Hongaren op de vlucht

waren voor de Russen. Deze vluchtelingen crisis vond plaats midden in de Koude Oorlog en Nederland, zowel de regering als het publiek, was duidelijk anticommunistisch gezind. Hoewel het nergens met zoveel woorden door de regering werd gezegd, vormde de komst van de Hongaarse vluchtelingen ook geen bedreiging voor de Nederlandse economie. Met de economie ging het een stuk beter dan in 1938, waardoor er minder angst was voor negatieve effecten op de werkgelegenheid. Culturele motieven speelden een andere rol dan ten tijde van de Tweede Wereldoorlog: de Hongaarse vluchtelingen werden niet als anders gezien. Integendeel, de Hongaren werden in hun onderdrukking door, en verzet tegen een tirannieke overmacht als verwant aan de Nederlanders (in bezettingstijd) beschouwd. Wat ook moet worden meegenomen is de oprichting van het UNHCR in 1950. De Verenigde Naties schreven namelijk voor dat Nederland Hongaarse vluchtelingen moest opnemen.

In het laatste hoofdstuk heb ik gekeken naar de motieven van de Nederlandse regering om in 1975 nauwelijks Vietnamese vluchtelingen toe te laten. Hoewel er geen officieel beleid was om de grenzen te sluiten, stond de Nederlandse regering toch zeer negatief tegenover de toelating van vluchtelingen en werden er maar enkelen toegelaten. Anti-communisme leidde er ditmaal niet toe dat de Nederlandse regering de grenzen opende. Waar het voornamelijk op lijkt is dat het besluit genomen is als reactie tegen het Amerikaanse beleid. Zelfs het verzoek van de UNHCR werd in 1975 opzij geschoven. Vermeld dient te worden dat het met de Nederlandse economie ook minder goed ging dan in de jaren daarvoor, hoewel de angst voor meer werkloosheid niet expliciet werd genoemd door de ministers. Dat was heel anders in 1938.

Concluderend kan ik stellen dat de Nederlandse regering grotere bereidheid toonde om vluchtelingen toe te laten ten tijde van economische voorspoed. Toch speelden economische overwegingen niet altijd een doorslaggevende rol. Nationale en internationale kwesties hadden ook hun gewicht. Dit is voornamelijk te zien bij de beleidsvormen in 1956 en 1975. In 1956 werd er zowel gereageerd op de nationale maatschappelijke druk als op de oproep van de Verenigde Naties om vluchtelingen toe te laten. In 1975 werd het besluit genomen omdat de vluchtelingenopvang gezien werd als een Amerikaans probleem. Dit kwam voornamelijk omdat de Nederlandse (oppositie)partijen het oneens waren met de Amerikaanse Vietnampolitiek. Hier speelden politieke overwegingen dus een dermate grotere rol.

Culturele motieven speelden daarentegen in alle drie de casussen een beduidend kleinere rol. Uit geen van de beraadslagingen en toelichtingen blijkt dat de regering liet meespelen dat de betrokken groep vluchtelingen 'anders' was. In 1975 werd wel gesteld dat Nederland al 'overvol' was en dat Nederlandse samenleving veel problemen had met

‘minderheidsgroeperingen’, maar het cultureel anders-zijn van de Vietnamezen was niet de belangrijkste overweging voor de betrokken bewindvoerders. Hoewel critici van het Nederlandse overheidsbeleid jegens vluchtelingen de regering al snel van racisme betichtten, kan daar op grond van dit onderzoek niet worden gesproken. In 1956 speelde cultuur wel een rol doordat Nederland zich één leek te voelen met de Hongaren, maar omdat dit vooral gebaseerd was op ‘anticommunisme’ kan het ook als politiek motief beschouwd worden.

De drie momentsopnames tonen verder dat het Nederlands vluchtelingenbeleid in toenemende mate in mondiaal perspectief moet worden gezien en ook door internationale (of zelfs transnationale) ontwikkelingen werd beïnvloed. In 1938 opereerde de Nederlandse regering min of meer in een vacuüm: bij de bepaling van het vluchtelingenbeleid speelden vooral nationale overwegingen een rol. In 1956 was de wereld anders en was Nederland stevig verankerd in het Noord-Atlantische blok en de Verenigde Naties. De opname van vluchtelingen uit Hongarije was toen ook een politieke adhesiebetuiging jegens de bondgenoten (en dissidenten in het andere blok (het Oostblok)). In 1975 waren de verhoudingen weer gewijzigd en was men ook in Nederland kritischer geworden tegenover de partners in het Noord-Atlantische verbond, met name de Verenigde Staten. Deze kritische houding vertaalde zich ook in de opstelling in de Vietnameze vluchtelingenkwestie. De verschillen in afwegingen op de drie momenten zijn dan ook talrijker dan de overeenkomsten: in die zin lijkt er nauwelijks sprake te zijn van continuïteit, ook al is gebleken dat economische overwegingen altijd – in het achterhoofd of expliciet – een rol speelden.

In 1634 zag René Descartes geen enkel land zo tolerant en gastvrij als Holland. In de twintigste eeuw lijkt daar helaas niet meer zoveel van over. Met de uitzondering van 1956 waren vluchtelingen lang niet altijd welkom in Nederland. Ondanks de verschillende overwegingen, lijkt de Nederlandse regering toch vaak geneigd de grenzen dicht te houden. Gezien de actuele vraagstukken rondom de vluchtelingenproblematiek, is het zinnig hier nog verder onderzoek naar te doen. Dit zou bijvoorbeeld kunnen door dit onderzoek nog breder te trekken en meer casussen te onderzoeken en daarbij te kijken naar wat de belangrijkste motieven waren van de Nederlandse regering om tot hun besluit te komen. Deze uitkomsten kunnen zeer nuttig zijn in het huidige debat rondom het vluchtelingenvraagstuk.

6. Bibliografie

- Alink, Fleur, *Crisis als kans? Over de relatie tussen crises en hervormingen in het vreemdelingenbeleid van Nederland en Duitsland* (Utrecht 2006);
- BBC Bitesize, 'The Hungarian Revolution' (versie 15 oktober 2012), <http://www.bbc.co.uk/schools/gcsebitesize/history/mwh/ir2/hungaryrev1.shtml>, (13 februari 2016);
- Berghuis, Corrie, *Joodse vluchtelingen in Nederland 1938 – 1940. Documenten betreffende toelating, uitleiding en kampopname* (Kampen 1990);
- Beukelaer de, H. en Jongejans, J. *Zij waren Aaltenaren als wij... Joodse gemeenschap in Aalten 1930-1945* (IJzerlo 2010);
- Born, van den, K., 'Hongaarse Vluchtelingen', *Andere Tijden* (19 oktober 2006);
- Bos, Menno, 'Hongaarse vluchtelingen in Nederland' *Historisch Nieuwsblad* (juli 2006);
- Cohen, David, *Zwervend en Dolend. De Joodse Vluchtelingen in Nederland in de jaren 1933-1940* (Haarlem 1955);
- Doesschate, ten, Jan-Willem. *Asielbeleid en Belangen. Het Nederlandse toelatingsbeleid ten aanzien van vluchtelingen in de jaren 1968-1982* (Hilversum 1993);
- Doesschate, ten, Jan-Willem. *Het Nederlandse toelatingsbeleid ten aanzien van Hongaarse vluchtelingen 1957-1957* (Nijmegen 1985);
- Michman, Dan, 'De joodse emigratie en de Nederlandse reactie daarop tussen 1933 en 1940' in: K. Dittrich en H. Würzner red. *Nederland en het Duitse Exil 1933-1940* (Amsterdam 1981) 93-109;
- Moore, Bob, *Refugees from Nazi Germany in the Netherlands 1933-1940 The Structure and Pattern of Immigration from Nazi Germany* (Amsterdam 1985);
- Paape, Harry 'Nederland en de Nederlanders' in: K. Dittrich en H. Würzner red., *Nederland en het Duitse Exil 1933-1940* (Amsterdam 1981) 9-27;
- Tosh, John, *The Pursuit of History* (Harlow 2010);
- UNHCR, 'Een wereldorganisatie die klein begon' (versie 2001), <http://www.unhcr.nl/over-unhcr/geschiedenis.html>, (13 februari 2016);
- Vogel, Jaap, *Nabije Vreemden. Een eeuw wonen en samenleven.* (Den Haag 2005);

- Vijf Eeuwen Migratie, ‘Pleegkinderen uit Hongarije’ (versie 7 december 2009), <http://www.vijfeeuwenmigratie.nl/term/Pleegkinderen%20uit%20Hongarije/volledige-tekst>, 13 februari 2016;
- Vijf Eeuwen Migratie, ‘Vreemdelingenwet 1849’ (versie 7 december 2009), <http://www.vijfeeuwenmigratie.nl/foto/vreemdelingenwet-1849> (30 januari 2016);
- Wallaardt, T., *Geruisloos Inwilligen: argumentatie en speelruimte in de Nederlandse asielpcedure, 1945-1994* (Leiden 2012);
- Wielenga, Friso, *Geschiedenis van Nederland. Van Opstand tot heden* (Amsterdam 2012).

Bronnen

- ‘Geen Zuid-Vietnamese vluchtelingen in ons land opnemen’ *Leeuwarder Courant*, 10 mei 1975;
- ‘Mogelijk Vietnamese vluchtelingen naar Nederland’ *Nieuwsblad van het Noorden*, 7 mei 1975;
- ‘Tijdelijk nog drieduizend Hongaren erbij’ *Het Vrije Volk*, 29 november 1956;
- CBS, Werkloosheidscijfer 1970-2010;
- CBS, ‘Historische Reeksen: 1940-1960’ <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/dossiers/historische-reeksen/cijfers/extra/historische-reeksen.htm>, 20 februari 2016;
- Indochina Migration and Refugee Assistance Act, H.R.6755; Pub.L.94-23; 89 Stat.87. 94th Congress, 23 mei 1975;
- *Notulen der Ministerraad*, 6 juni 1975, 7047
- *Notulen der Ministerraad*, 10 oktober 1975, 7213;
- Parlement en Politiek, ‘Historisch overzicht cijfers kabinetten’ http://www.parlement.com/id/vht7jba3jsy6/historisch_overzicht_cijfers_kabinetten, 20 februari 2016;
- Verdrag betreffende de status van vluchtelingen, Genève, 28-07-1951, Artikel 1, A.2;
- *Verlag der Handelingen van de Eerste Kamer der Staten Generaal*, 1974-1975, 1049-1100;
- *Verlag der Handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal*, 1937-1938, 1699-1724;

- *Verslag der Handelingen van Tweede Kamer der Staten Generaal*, 1956-1957, 103-141;
- *Verslag der Handelingen van de Tweede Kamer de Staten Generaal*, 1974-1975, aanhangsel 701;
- *Verslag der Handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal*, 1974-1975, aanhangsel 1403.